

Марія ЯЦИМІРСЬКА

Львівський національний університет імені Івана Франка

Дипломатична місія Євгена Онацького та її роль в україністиці ХХ століття

Україністика ХХ століття – особлива галузь сучасних наукових досліджень. По-перше, вона пережила важкі етапи національного відродження, руїни двох світових воєн, голодомор і репресії видатних учених, еміграцію кількох поколінь українців. По-друге, наукова спадщина гуманітарних наук як в Україні, так і поза її межами була недоступною для вивчення протягом десятиліть. З проголошенням незалежності України в 1991 році розпочався етап масового зацікавлення працями замовчуваних істориків, письменників, мовознавців, політичних та культурних діячів. Серед маловідомих борців за українську державність вирінає постать дипломата, журналіста, професора Євгена Онацького, який волею долі опинився в еміграції. Більшість його вагомих праць була надрукована в Італії та Аргентині, а безліч аналітичних статей – у закордонних періодичних виданнях. Дипломатична діяльність Євгена Онацького досі не була об'єктом спеціальних досліджень. Перші дипломати Української Народної Республіки творили її історію в особливо несприятливих умовах, виявляючи при цьому неабиякі здібності й патріотизм. Цей досвід, узагальнення помилок та успіхів, про які написав у своїх мемуарах Євген Онацький, варті уважного аналізу та наукового осмислення. Вони є важливим фундаментом сучасної дипломатії, історії української культури та світоглядним орієнтиром у державотворчому процесі.

Перші статті про Євгена Онацького були надруковані у видавництвах Аргентини, США, Канади. Серед них – *Бібліографія праць професора Євгена Онацького. 1917-1964* (укл. М. Гаврилюк), яку видала Спілка українських науковців, літераторів і митців Аргентини. В Україні більшість публікацій присвячена біографії, громадській і науковій діяльності талановитого співвітчизника: Б. Червак, *Євген Онацький – універсалізм і європейськість* (Кам'янець-Подільський, 1996); *Онацький Євген* (*Енциклопедія Українознавства: Словник / Гол. ред. В. Кубійович. – Перевидання в Україні, Львів, 1996*); М. Яцимірська,

Етичні та естетичні цінності в “Українській малій енциклопедії” Євгена Онацького (Львів, 2001); *Онацький Євген (Українські письменники діаспори: Матеріали до бібліографічного словника, авт.-укл.: О. Білик, Г. Гамалій, Ф. Погребенник, К., 2007)*; С. Єсюнін, *Євген Онацький: кам’янецький період життя відомого глухівчанина*; Я. Фур, *Євген Онацький: повернення із забуття* (2008); *Українська діаспора: літературні постаті, твори, бібліографічні відомості*, упорядк. В. А. Просалової (Донецьк, 2012) та ін.

Мета статті – проаналізувати та осмислити дипломатичну діяльність Євгена Онацького; показати її роль у розвитку україністики ХХ століття; дослідити концепцію його державотворчих та наукових поглядів; узагальнити практичний досвід і критичні висновки.

Відомий громадський діяч української діаспори в Канаді професор Василь Верига, автор двотомного дослідження одного із найбільш важливих і суперечливих етапів політичної історії України ХХ століття *Визвольні змагання в Україні: 1914-1923 рр.* (Львів, 1998), написав про Євгена Онацького так: “Професор Євген Онацький – це надзвичайно колоритна постать, людина широкого світогляду та не менш широких зацікавлень. Він визначний український науковець і добрий соліст співак баритон. Талановитий дипломат і лексикограф, видатний енциклопедист і професор-дослідник минулого України та ще й філософ”¹.

Євген Онацький народився 14 січня 1894 року в Глухові на історичній Чернігівщині, тепер Сумської області. Згодом батька-учителя перевели на роботу в Кам’янець-Подільський, де Євген Онацький успішно закінчив гімназію і в 1914 році вступив на історико-філологічний факультет Київського університету. Студентські роки й події в Україні – важливий етап становлення його світогляду. Перша світова війна, розвал Російської та Австро-Угорської імперій створили сприятливі умови для створення незалежних національних держав. Мільйони українців піднялися на боротьбу за свою волю й проголосили Українську Народну Республіку. Євген Онацький увійшов до складу Центральної Ради від українського студентства й невдовзі став її секретарем. Як секретар Центральної Ради УНР він брав активну участь у Всеукраїнському національному конгресі, що відбувся в Києві 17-24 квітня 1917 року. “Отже Онацький не був тільки свідком цих величних подій української історії, але й сам своєю працею творив історію. Ще того самого року він з рамени Центральної Ради виїжджав на переговори з козацькими провідниками Донських Козаків до Новочеркаського та Кубанських Козаків до Катеринодара, тепер Краснодару на Кубані”². Це були перші дипломатичні кроки Євгена Онацького в нелегкі революційні роки. Певний час йому довелося працювати бібліотекарем

¹ В. Верига, *Професор Євген Онацький* [в:] *У вічному місті: записки українського журналіста, роки 1931-1932*, Торонто 1981, с. 2.

² *Ibidem*, s. 2.

у Київському міському музеї, а в січні 1919 року його знову запросили на дипломатичну роботу як людину, що має до цього хист, вроджену інтелігентність, культуру і добре знання іноземних мов. Євген Оनाцький отримав призначення до Дипломатичної Місії в Париж, де мала відбутися Мiroва конференція, і разом із дружиною поїхав у складі делегації УНР. Однак до Парижу їх не допустили французи й після дев'ятимісячного перебування у Відні та Швейцарії молоді Онацькі прибули до Риму, де головою української Дипломатичної Місії був Дмитро Антонович. З жовтня 1919 року Євген Онацький почав працювати в пресовому бюро. Він редагував бюлетень *Воche дель Україна* ("Голос України"). У важких умовах привертав увагу європейців до проблем України, писав статті до українських часописів "Діло", "Новий час" у Львові, "Свобода" в Джерсі Сіті в США, "Український голос" у Вінніпегу в Канаді, а також до італійських та швейцарських видань. Цю діяльність Євген Онацький описав у мемуарах: *Записки українського журналіста і дипломата (1919–1922 рр.)*, *У Вічному Місті. Роки 1931–1932*, *Сторінки з римського щоденника (1933–1934)*.

Євген Онацький створив українську дипломатію у винятково важливий історичний період. У цей час бракувало спеціально підготовлених кадрів, деякі з них поводитися в Європі не зовсім відповідно. Тип такого дипломата отримав назву "гергепа" (велика, незграбна, смішна постать) у тритомному памфлеті *Відродження Нації* Володимира Винниченка. В еміграційній літературі в гергепі втілено "змодернізовану вайлуватість, розляпистість, невміння більш-менш пристойно поставити себе перед зовнішнім світом", а також "недосконалість людської психіки й характеру, зумовлену такими ідеологіями і критеріями думання, як просвітянщина, побутовщина, провінціалізм, етнографізм" (Л. Лиман). Євген Онацький розумів дипломатію як мистецтво досягати бажаного в міжнародних відносинах шляхом переговорів. "Найлегше це дається представникам великих сильних держав, що знають, чого вони хочуть і мають за собою великі військові сили. Найтяжче приходить дипломатам несталих урядів, що загрожують кожночасним падінням, і що самі не знають, на чому вони стоять. Можна собі уявити, як було тяжко українським дипломатам 1918–1919 рр., коли їм доводилося здобувати визнання уряду, що не мав навіть сталого осідку, і що не знати було, якою територією розпоряджав і хто за ним стояв. До того ж усі наші дипломати тих часів були імпровізовані, без належної фахової підготовки, багато навіть без належного виховання. Бо дипломатія – не тільки мистецтво, а й наука"³.

Дипломатію як науку Євген Онацький осмислював і розвивав, доповнюючи своїм досвідом і знаннями. Він звернув увагу на одну з найнеобхідніших прикмет доброго дипломата й державного діяча – дискретність. "Дискретність,

³ Є. Онацький, *Дипломатія* [в:] *Українська мала енциклопедія*, Буенос-Айрес 1958, с. 344.

– писав Онацький, – вміння дотримувати таємниці, обережність, оглядність в розмові. Правило дискретности – говорити лише те, що треба, тому, кому треба, тоді, коли треба“⁴. В окрему науку дипломатія перетворилася тоді, коли вона почала спиратися на кодифікованому міжнародному праві. Вона охоплює в першу чергу вивчення історії й характеру державно-політичних систем, які стали віддзеркаленням певних філософських теорій і суспільно-політичних ідей, а далі – аналітичного студіювання статутів міжнародних договорів та міжнародного законодавства, – писав Євген Онацький. Із численних праць видно, що історія та мистецтво дипломатії було важливим зацікавленням Євгена Онацького. Він розумів важливість цієї праці для здобуття незалежності України. Поруч з публіцистичною та науковою діяльністю, професор Онацький налагоджував контакти з європейськими урядовцями, які пізніше стали в пригоді для національно-визвольної боротьби в міжвоєнний та післявоєнний період ХХ століття. “Кандидатів на дипломатів не тільки вчать різним політичним наукам, але й вимагають від них особливих здатностей, потрібних для успішних переговорів з представниками інших держав, в першу чергу, само опанування, ясності духа, симпатичних манер в обходженні з людьми, вмінню викликати довір’я до своєї особи, бо дипломат вартісний не тільки тим, що він робить, а й тим, чим він є. Успіх його праці в великій мірі залежить від його уміння створити навкруги себе симпатичну для нього атмосферу...”⁵.

У 30-х роках ХХ століття в Італії Євген Онацький зумів привернути увагу до історії та культури України через наукову та журналістську діяльність. З 1936 до 1940 року викладає українську мову у Вищому Східному Інституті в Неаполі, а від 1940 року – у Римському університеті. Уперше в італійському виші створено кафедру української мови та літератури. Студенти слов’янського відділення почали вивчати українську мову та літературу як обов’язкову дисципліну. Професор Онацький написав українську граматику для італійських студентів *Grammatica Ucraina. Teorico-Pratica* (Napoli, 1937). Вартісним лексикографічним виданням цього періоду є *Українсько-італійський словник* (Roma, 1941). Радянське посольство всіляко перешкоджало виходу в світ цієї праці.

Лексикографічні праці Євгена Онацького високо оцінили українські та італійські вчені. Проф. Ярослав Рудницький назвав його “справжнім піонером у ділянці українсько-італійської лексикографії”. Багато відгуків появилось в тогочасній пресі та наукових збірниках. Відомий італійський славіст Руджеро Джузеппе надрукував у римському журналі “Італійська книжка в світі” статтю *Великий українсько-італійський словник*, в якій підкреслив, що “на 1736 сторінках тексту Автор дав італійцям все словникове багатство власної мови”⁶.

⁴ *Ibidem*, с. 345.

⁵ *Ibidem*, с. 344.

⁶ Р. Джузеппе. *Великий українсько-італійський словник* [в:] *Італійська книжка в світі*, ч. 10–11, 1941, с. 101–102.

Особливо була відзначена продумана методика укладання словника. Перші лексикографічні праці Євгена Онацького були унікальними з наукового погляду. Вони привернули увагу європейських учених до української мови, її лексичного багатства, досконалої термінології.

У 20-30-40-х роках ХХ ст. появилось чимало книг видатного Українця. Насамперед – це актуальні й сьогодні праці з історії та культури України, її політичне становище: *Імперіялізм Духа* (Перемишль, 1932), *Чарівне коло та Ритуальне оголення* (Париж, 1938), *Українська дипломатична місія в Італії* (Прага, 1941), *Основи суспільного ладу* (Прага, 1941), *Сторінки з римського щоденника*: Т. 1, *Італія і фашизм* (Прага, 1942); Т. 2, *Навкруги Ватикану* (Прага, 1943) та ін. Великий резонанс мали праці Євгена Онацького італійською мовою: *Russia e Ukraina* (Roma, 1929), *Intorno alla morte. Credenze, usi e costume del Popolo Ucraino* (Roma, 1929), *Il circolo magico nelle credenze e negli usi del Popolo Ucraino* (Roma, 1930), *L'Equilibrio Europeo ed il Problema Ucraino* (Roma, 1932), *Residui di cosmogonie antiche nel folklore ucraino* (Roma, 1932), *L'Ucraina ed i limiti dell'Europa* (Napoli, 1936), *La terminologia etnica dell'Europa Orientale* (Napoli, 1936), *Studi di Storia e di Cultura Ucraina* (Roma, 1939).

Крім наукової праці, Євген Онацький тісно співпрацював з відомим політичним діячем Євгеном Коновальцем задля української національної справи. Визволення України було надважливим завданням українських емігрантів. У вересні 1943 року німці заарештували проф. Євгена Онацького як українського націоналістичного діяча, автора антинацистських публікацій у періодичних виданнях. У концтаборі він перебував до кінця Другої світової війни. Роки ув'язнення описані в його книзі *У Вавилонському полоні*, яка видана в Буенос-Айресі 1948 року.

У квітні 1947 року з Неаполя Євген Онацький емігрував до Аргентини, де невдовзі став редактором тижневика “Наш клич”, який був пресовим органом товариства “Відродження”. Тоді ж створена Українська центральна репрезентація для координації роздрібнених політичних та громадських сил. Євгена Онацького обрано головою Репрезентації, й на цьому посту він працював більше десяти років. У Буенос-Айресі Євген Онацький заснував Спільку українських науковців, митців і літераторів. Його праці *Наше національне ім'я. Наш національний герб* (Буенос-Айрес, 1949), *Творче життя й геройська смерть Олени Теліги* (Буенос-Айрес, 1949), *Спрага справедливості* (Буенос-Айрес, 1950), *Очима душі – голосом серця* (1956), *Завзяття чи спокуса виправдання* (Париж, 1956), *З чужого поля, Портрети в профіль* (Чикаго, 1965) та інші залишаються цінним джерелом суспільних ідей, формування світогляду, розуміння суті людського буття.

Книгу *Спрага справедливості*, яку видало в Аргентині українське видавництво “Перемога” (1950), Євген Онацький назвав нарисами із суспільного життя. *Що таке справедливість?* – перший нарис із цієї збірки. Після пережитої війни й важких наслідків для багатьох європейських народів видається логіч-

ним нове осмислення аксіологічних категорій. На його думку, концепт “справедливість” лежить в основі християнських цінностей, є важливим чинником добрих взаємин між людьми, державами. Автор зауважує, що “Бернард Шоу, славнозвісний ірландський комедіограф, написав у серпні 1948 р. листа до лондонського “Таймсу” про необхідність видати найскоріше спеціальний словник для політиків, де б кожному слову надано було тривалого значення, бо інакше зникне можливість порозуміння між людьми, і дійде неминуче до війни...”. До таких слів належить і «справедливість», про яку всі говорять, але яку кожний розуміє на свій лад, – пише Євген Онацький. Поняття справедливості „дуже нестале й відмінюється відповідно до народу і часу”. „Найчастіше це почуття справедливості виявляється в протесті слабого супроти сильного..., з почуття порушення якоїсь гармонії, а потім із бажання чи необхідності ту порушену гармонію відновити. [...] Справедливість – це почуття належного, це почуття права. [...] Почуття справедливості, що живе в кожній людині, ґрунтується на свідомості гідності людської особи, на свідомості власної гідності. Кожна людина вважає себе гідною жити, як підказує їй розум й чуття, як підказує їй внутрішній голос, що зветься голосом сумління. Кожна людина дорожить своєю свободою – свободою діяти й думати, і говорити відповідно до власного смаку й вибору. І тому вважає за найвищу несправедливість – порушення цієї своєї свободи. Щоб бути справедливим, треба бути тактовним і делікатним; треба стерегтися порушити гідність людини, яка перед вами знаходиться, грубим словом; треба стерегтися порушити її свободу думання й рішення – гвалтовним наказом, взагалі – примусом. [...] Бо, щоб бути справедливим, треба розуміти, а щоб розуміти, треба мати любов і милосердя, треба вміти поставити себе на місце іншого, увійти в його становище: тільки тоді будете ви дійсно справедливим і послухаетесь поради давнього Конфуція: „Не робіть іншим того, чого ви не хочете, щоб вам було зроблено. Будьте справедливі і вірні в усіх ваших учинках і словах”⁷.

В Аргентині вийшла друком більшість праць Євгена Онацького. Найголовнішою вважають *Українську малу енциклопедію* (Буенос-Айрес, 1957-1967), яка є вагомим внеском у розвиток української лексикографії. Це справді монументальна праця одного автора, розпочата в 20-х роках ХХ ст. Зовсім іншим твором є *Записки українського журналіста і дипломата*, які появились у двох томах у видавництві “Дніпрова хвиля” в 1964-1969. Автор відтворює хронологію подій від 2 листопада 1919 року до кінця 1922. “Це надзвичайно цінний матеріал до історії дипломатії визвольних змагань Директорії УНР та українського визвольного руху взагалі... Крім того, є тут і його власні спостереження та переживання, написані за свіжої пам’яті... Отже, тут немає нічого фальши-

---

⁷ Є. Онацький. *Спрага справедливості (написи із суспільного життя)*, Буенос-Айрес 1950, с. 3–15.

вого, тобто підтасовуваного до вимог сучасності.”⁸. *Записки українського журналіста: роки 1931-1932* – це спогади. “Це власне записки, – пише у Передмові Євген Онацький, – тогочасні документи, що точно відбивають тогочасні думки, настрої, осуди, наміри і вчинки людей, про яких у відповідному місці мова...”⁹

Помер Євген Онацький 27 жовтня 1979 р. в Буенос-Айресі. Символом чесності з нацією назвав його д-р Любомир Винар у своїй промові над могилою в день похорону.

Вагомим внеском у розвиток україністики ХХ століття є наукова спадщина Євгена Онацького, талановитого дипломата, журналіста, вченого. Він творив історію дипломатії УНР у найскладніші часи її існування, привертав увагу європейців до проблем України, її боротьби за державну незалежність. Одночасно писав книги з української мови, лексикографії, публіцистики. Професор Євген Онацький є першим українським вченим, який написав понад 70 гасел-статей про українських письменників та українську літературу в багатомовній італійській енциклопедії *Enciclopedia Bompiani*. Сьогодні суспільні ідеї та історичні узагальнення Євгена Онацького відзначаються своєю актуальністю і є важливим чинником сучасного державотворення. Його *Українська мала енциклопедія*, перекладні словники для італійців, підручники з української мови збагатили україністику ХХ століття новими ідеями та досконалою методикою написання. *Записки українського журналіста і дипломата* є цінним науковим джерелом з історії України та її культури. В Україні наукова спадщина Євгена Онацького не досліджена. До цього часу не вирішена проблема перевидання його праць на Батьківщині. Широкому загалу ім'я Євгена Онацького маловідоме. Є потреба глибоко вивчити й осмислити проблему Європейської України в його численних публікаціях, спогадах, лексикографічних виданнях.

ЛІТЕРАТУРА

- Верига В., *Професор Євген Онацький* [в:] *У вічному місті: записки українського журналіста, роки 1931–1932*. Торонто 1981.
- Джузеппе Р., *Великий українсько-італійський словник* [в:] “Італійська книжка в світі”, ч. 10–11, 1941, с. 101–102.
- Онацький Є., *Дипломатія* [в:] *Українська мала енциклопедія*, Буенос-Айрес 1958.
- Онацький Є., *Спрага справедливості (нариси із суспільного життя)*, Буенос-Айрес 1950.
- Онацький Є., *У вічному місті: записки українського журналіста, роки 1931–1932*, Торонто 1981.

---

⁸ В. Верига, *op. cit.*, с. 6.

⁹ Є. Онацький. *У вічному місті: записки українського журналіста, роки 1931–1932*, Торонто 1981, с. 7.

JEVHEN ONACKI'S DIPLOMATIC MISSION AND ITS ROLE IN THE UKRAINIAN STUDIES OF THE 20TH CENTURY

In this paper I analyze the diplomatic activity of Jevhen Onacki and show his contribution into the development of Ukrainian studies in the twentieth century, especially in the history of Ukrainian culture, non-fiction literature, and lexicography. I also explore the notion of nation-building ideas, their theory and applications.

Key words: diplomacy, Ukrainian culture, Jevhen Onacki, nation-building ideas.